

Társadalmi vállalkozások a közszolgáltatásban

G.Fekete Éva CSc, egyetemi tanár
Miskolci Egyetem

Illés Mária Professzor Asszony szakmai munkásságában a közszolgáltatások, a közszolgáltató vállalatok gazdálkodásának tanulmányozása meghatározó részt képvisel. A téma nem csupán vállalatgazdaságtani szempontból érdekes, de az állam által elismert és felvállalt közszolgáltatások köre, a szolgáltatás ellátásának módja és az ezekben bekövetkezett változások kihatnak a társadalmi és területi fejlődésre, a társadalmi és területi egyenlőtlenségekre is. Jelen tanulmány a társadalomgazdaságtan és a lokális tanulmányok szempontjaiból kiindulva a gazdaságban megjelenő új szereplők, a társadalmi vállalkozások és a közszolgáltatások egymáshoz való viszonyulásának néhány sajátosságára hívja fel a figyelmet.

Kulcsszavak: társadalmi vállalkozás, közszolgáltatás, állami szerepvállalás

Bevezetés

A közszolgáltatások ellátása az utóbbi évtizedekben jelentős mértékben átalakult úgy a fejlett, a volt-szocialista, mint a fejlődő világban. Az átalakulás egyik sajátossága, hogy megjelentek a közszolgáltatásokban a társadalmi vállalkozások, sőt az összes társadalmi vállalkozás egy jelentős hányada épp a jóléti társadalmakban korábban az állam vagy az önkormányzatok által ellátott közszolgáltatások terén tevékenykedik. Teszik ezt azért, mert az állam vagy nem képes (soha nem is volt az) az egészséges ivóvíz, a hulladékkezelés, a szociális ellátás, az egészségügyi ellátás, a közoktatás, a szociális lakásépítés teljes körű megszervezésére, vagy éppen üzleti és társadalmi okokból döntenek úgy, hogy visszavonulnak, és átadják ezeket a feladatokat társadalmi vállalkozásoknak. Jelen írás kettős célkitűzéssel rendelkezik. Egyrésztől a közszolgáltatások társadalmi vállalkozásban játszott szerepére, másrésztől a közszolgáltató társadalmi vállalkozások néhány sajátosságára kíván rámutatni. A megállapítások a folyamatban lévő OTKA kutatás¹ során feltárt, szakirodalmi forrásokból és a kutatás keretében készített esettanulmányokból származó információkra épülnek.

A társadalmi vállalkozás eltérő értelmezései

A 80-as évektől szerte a világban megjelent a társadalmi vállalkozások koncepciója és folyamatosan bővül a hagyományos kapitalista vállalkozásoktól és a közszféra szervezeteitől egyaránt különböző vállalkozások száma és gazdaságon belüli súlya. Az értelmezés azonban korántsem egységes. Érezhetően különböznek egymástól az angolszász, a frankofon kanadai és európai, az ausztrál, a latin-amerikai, az ázsiai értelmezések és modellek. A különbségek főként a társadalmi vállalkozás középpontjában álló társadalmi ügyek (a misszió) eltérő jellegéből, az üzleti jelleg változó erősségéből, a közszférához való kapcsolódás még elfogadott mértékéből és a szociális (hátrányos helyzetű csoportokhoz kötődő) szempontok súlyából adódnak (Kerlin 2009).

Az angolszász iskolában a hangsúly az üzleti jellegen, a piaci jelenlétén és módszereken, az egyéni teljesítményen van, a társadalmi vállalkozások bármilyen gazdasági területen megjelenhetnek, közös jellemzőjük a valamely (nem feltétlenül csak szociális) társadalmi cél érdekében való, nem feltétlenül non-profit módon történő működés. (Austin et al 2006)

¹ „Szolidáris és szociális gazdaság a poszt-szocialista periférián“ c. kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával valósul meg (szerződésszám K112928, témavezető Prof. Dr. G.Fekete Éva)

A nemzetközi Ashoka szervezet koncepciójának középpontjában a társadalmi vállalkozó, mint kimagaslóan tehetséges, kreatív és innovatív, a tehetségét társadalmi problémák megoldására fordító „changemaker” jelenik meg, a társadalmi vállalkozás a társadalmi innovációhoz erősen kötődik. (Defourny-Nyssens 2010)

Az ázsiai példák alapján kibontakozott „social business” irányban a főszereplők, a társadalmi vállalkozók valamilyen hátrányos helyzetű célcsoporthoz tartozása valósítja meg a társadalmi jelleget. (Yunus 2010)

A kanadai értelmezés középpontjában a közszolgáltatások ellátásában közreműködő civil szervezetek és a közösségi vállalkozások állnak. (Mendell, 2010)

Ausztráliában és Új-Zélandon szintén a szolgáltatásellátás a meghatározó jellemző. (Douglas – Grant 2014)

Az európai kutatókat összefogó EMES (Emergence of Social Enterprises) European Research Network értelmezésében a kollektív formák kerülnek előtérbe. Emellett a demokratikus irányításra is nagyobb súly helyeződik. A társadalmi vállalkozások jellemzőit három dimenzió mentén ragadják meg: (1) a gazdasági dimenzióban a folyamatos termelést vagy szolgáltatást, a gazdasági kockázatvállalást és a fizetett munkát, (2) a társadalmi dimenzióban az explicit formában megfogalmazott közösségi célt, az állampolgári / civil kezdeményezést és profitsztetosztás korlátozottságát, míg (3) a demokrácia dimenzióban az autonómia magas fokát, a vagyonaránytól nem függő döntéshozást és a részvételt emelik ki.² (Defourny – Nyssens 2012)

Az Európai Unió egyre erősödő szerepvállalásában a társadalmi vállalkozások, mint piaci terméket vagy szolgáltatást vállalkozói és innovatív módon nyújtó, a társadalmi hatást a profitszerzés elé helyező, a profitot társadalmi célra visszaforgató, nyitott és felelős irányítással működő, feladatai megvalósításába, döntéseibe a tevékenységéhez kapcsolódó foglalkoztatottakat, fogyasztókat és egyéb érintetteket bevonó gazdasági szereplőként jelennek meg. (EC 2011) Az Európai Unió által favorizált társadalmi vállalkozásokban kitüntetett szerep jut a foglalkoztatásnak, leggyakoribb formájuk a WISE (munkaintegrációs társadalmi vállalkozás). (Defourny – Nyssens 2010)

Saját kutatásainkban az EMES értelmezést használjuk.

A társadalmi vállalkozások közszolgáltatásokban való megjelenésének okai

Amennyiben közszolgáltatásnak a közösség minden tagja által azonos feltételekkel igénybe vehető közcélú illetve közérdekű szolgáltatásokat tekintjük (Illés 2000), egyértelmű, hogy ezek a szolgáltatások, ill. a mögöttük álló közösségi célok a jellemzően non-profit társadalmi vállalkozások által felvállalhatók, társadalmi misszióként könnyen megjeleníthetők. Abban azonban, hogy a non-profit szervezetek ténylegesen is bekapcsolódnak-e a közösségi javak létrehozásába, az ők szándékaik mellett az irányukban megnyilvánuló kereslet, valamint az aktuális kormányzati politika jutnak meghatározó szerephez.

A non-profit szervezetek szolgáltatásokba való bekapcsolódását keresleti oldalról elsősorban a piacnak és az államnak a közszolgáltatások ellátásában észlelt kudarcai határozzák meg (Weisbrod 1991). A piac és az állam nem csupán a közösség által igényelt szolgáltatás felvállalásában vallhat kudarcot, hanem a már meglévő szolgáltatások esetén is a fogyasztói bizalom megingása a non-profit szolgáltatók felé irányíthatja a keresletet (Hansmann 1991). Mindezek mellett az állam részéről jelentkező kereslet, illetve a direkt szolgáltatásellátáshoz való ragaszkodása is közrejátszik abban, hogy megtörténik-e és ha igen, milyen mértékben a non-profit szektor bekapcsolódása a közszolgáltatások ellátásába.

² A társadalmi vállalkozásként való értelmezéshez nem követelik meg az összes követelmény együttes teljesülését.

A jóléti állam a közszolgáltatások biztosításában irányítói, finanszírozói és szolgáltató szerepkörben vehet részt (Salamon 1991). A szolgáltatói szerepkör felvállalása és az ahhoz való ragaszkodás országonként eltérő módon alakul. Az Egyesült Államokban például a kormányzat leginkább az irányítói funkció betöltésére vállalkozik, a közszolgáltatások ellátását pedig – „third party government”-ként – külső szolgáltatókra (magán- és nonprofit szervezetekre) építve oldja meg (Salamon, 1991). Az állam részéről politikai és gazdasági okok indokolják a közszolgáltatások non-profit szervezeteknek való átadását. Egyrészt a kormányzat így szándékozhat megszerezni bizonyos társadalmi csoportok és szervezetek támogatását (politikai ok), másrészt bizonyos esetekben a költségráfordítás kisebb, ha nem állami intézmények végzik a szolgáltatást, valamint a non-profit szervezetekben a munkaerőköltségek is alacsonyabbak lehetnek – részben az önkéntes munka bevonása miatt (James 1991).

A fejlett jóléti társadalmakban a nyolcvanas évek közepétől indult el az állami feladatok, közszolgáltatások privatizálása és piacosítása (különösen az egészségügyi, oktatási, és a szociális szolgáltató szektorokban) az indirekt (pl. adókedvezmények) vagy direkt támogatások (szubvenciók), illetve az úgynevezett kihelyezett szolgáltatások révén. Élénk viták bontakoztak ki az állam erős szerepének lebontása, a liberalizáció, dereguláció és privatizáció mellett kiállók és az erős állami szerepvállalás fenntartását követelők között. (Stiglitz 2005, Scheiring-Boda 2008.) A liberalizálódási folyamat részeként nem csupán magán üzleti társaságok jelentek meg a közszolgáltatások piacán, de a fentebb említett okokra visszavezethetően a non-profit szervezetek is.

Nemzetközi példák társadalmi vállalkozásokra néhány közszolgáltatási területen

Országonként változik, hogy mely szolgáltatásokat tekintik köz-, azaz a közösség széles köre számára az állam, vagy helyi önkormányzatok által törvényi kötelezettség által biztosítandó³ szolgáltatásnak. A jóléti társadalmakban ezen szolgáltatások köre meglehetősen széleskörű, műszaki és humán szolgáltatások egyaránt szerepelnek a listán, míg a fejlődő országokban az állami vállalatok sokkal visszafogottabbak. Az azonban vitathatatlan, hogy a 21. században a közösségi közlekedés, az alapvető energia és az egészséges ivóvízellátás, a hulladékkezelés alapfeladatai csakúgy ide tartoznak, mint az egészségügyi alapellátás, az oktatás, a szociális gondoskodás alapvető, minden állampolgárnak kijáró szolgáltatásai. A következőekben bemutatott példák a társadalmi vállalkozások ezeken a területeken való megjelenését illusztrálják és felhívják a figyelmet a feladatellátás ezen formájának néhány sajátosságára.

Közösségi közlekedés – Hackney Community Transport, Anglia

HCT Csoport története 1982-ben kezdődött, amikor is létrejött a helyi közösségi csoportok számára alacsony díjszabással minibuszokat biztosító helyi közlekedési társaság. 1993-ig támogatásokból tartották fenn magukat, de belátták, hogy a közösségi közlekedési szolgáltatást csak úgy tudják fenntartható módon működtetni, ha hatékony vállalkozássá válnak. Kiléptek a piacra, piaci versenyben nyertek el üzleti megbízásokat. Az 1993-as néhány minibusból, lelkes önkéntesekből álló társaságból 2015-re egy 800 főt foglalkoztató, 500 járművel, tíz telepről nagy területet lefedő nagy társadalmi vállalkozássá nőttek ki magukat. A szolgáltatások köre a londoni piros buszoktól a szociális személyszállításig, az iskolabusztól a „vezess és parkolj” szolgáltatásig, a közösségi közlekedéstől a képzésig terjed. Évente több mint 20 millió utast szállítanak. Mindezt nem részvényesek gyarapodása, hanem közösségi értékek létrehozásáért teszik: (1) a kereskedelmi szerződésekből származó profitot visszaforgatják a

³ „Közszolgáltató tevékenység: az olyan tevékenység, melyet törvény, kormányrendelet vagy önkormányzati rendelet közszolgáltatásnak, közcélú szolgáltatásnak, közüzemi tevékenységnek, közmű-vagy kommunális szolgáltatásnak minősít.” (1995. évi XL. törvény a közbeszerzésekről 10.§6)

közösségnek, azon belül is a leginkább marginalizált csoportoknak nyújtott szolgáltatásokba, (2) tartós munkanélkülieknek képzéseket szerveznek, (3) a helyi gazdaságot és életkörülményeket javító munkalehetőségeket teremtenek hátrányos helyzetűeknek. (Paxton et al. 2016)

Ivóvízellátás – Jibu - ivóvíz franchise, Kongó

Az egészséges ivóvíz biztosítása egyike a legnagyobb problémáknak Afrika keleti részén, ahol sem a kormányzatok, sem a magán szektor nem tud megbirkózni ezzel az alapvető feladattal. Bár dollár milliókat költöttek már eddig is a vezetékes rendszerű vízellátás kiépítésére, még óriási területek vannak, ahová ezek a fejlesztések nem értek el (véltetőleg jó ideg nem is fognak, illetve a már kiépített rendszerek is néhány év múlva helyi tulajdonos (felújítás, karbantartás) hiányában, vagy a vízforrások elapadása miatt – működésképtelenné váltak.

Két testvér (egyikük korábban műholdas antennákkal üzletelt, másikuk a Béke Hadtestnél teljesített szolgálatot) egy új módszert talált ki és valósított meg. A városi területek egészséges ivóvízzel való ellátására egy franchise rendszerű társadalmi vállalkozást indítottak. Az egyébként soha nem tisztított vízforrásoktól pár száz méterre, forgalmas utcákra nyíló utcákban méltányos, a palackozott víznél sokkal alacsonyabb áron, de pénzért teszik elérhetővé az egészséges ivóvizet a vízforrás két kilométeres körzetében lakók számára. A beszedett díj fedezi a víz tisztításának és elosztásának költségeit. A franchise kijelöli a határokat és képessé teszi a vállalkozókat a feladat hatékony megoldására, garantálja a minőséget. (Welsh 2014)

Hulladékkezelés – Ciudad Saludable, Peru

A szilárd hulladék kezelése Peruban komoly probléma. Amikor Lima egyik legnagyobb slum területén elindult a Ciudad Saludable (Egészséges Város) kezdeményezés, ott napi ezer tonna szemét keletkezett és csak a felét tudták az önkormányzat munkásai összegyűjteni, a maradék a kőzetek, folyópartok mentén és üres telkeken halmozódott fel – nem kis mértékben szennyezve a talajt és sok szegény család ivóvízforrását.

A perui városi slum területeken mikro-vállalkozásokra alapozott hulladékgyűjtésből végül is egy profitképes vállalkozás született. A városi önkormányzatokkal együttműködve sikerült több mint 1500 hulladékgyűjtőt szervezni, munkahelyeket létrehozni és szegények által lakott területeken több mint 6 millió ember életkörülményein javítani. A mikro-vállalkozások által lefedett területen az önkormányzati hulladékkezeléshez képest a költségek és a fizetendő díjak is alacsonyabbak és ezáltal a befizetések aránya kétszer magasabb. (ahol a városi önkormányzat gyűjti a hulladékot, 40%-os a befizetés, ahol a mikro-vállalkozások gyűjtenek, ott – a kreatív marketing akcióknak és a mérsékelt havi díjnak köszönhetően – több mint 80%. A marketing kiemelt célcsoportjai a nők és a gyerekek, a fő üzenet az egészséghez, annak megőrzéséhez kötődik. Fa ültetési akciók és ajándékok ösztönöznek a fizetésre és a fizetési határidők betartására. A kezdeményezés meghatározó volta a hulladék újrahasznosítást szabályozó első perui és latin-amerikai törvények megalkotásában. Két újabb szervezet is létrejött: a szilárd hulladék kezelésre specializálódott Perui Hulladék Innováció társaság, valamint a Ciudad Saludable modell nemzetközi terjesztésével foglalkozó Health Cities International (New York). (Ruiz 2015)

Közoktatás - Ai Ka De Mi, China

A kínai írásjelekkel lejegyzett „Akadémia“ nevű társadalmi vállalkozás középiskolai tanároknak on-line szolgáltat oktatási anyagokat. Az alapító egy korábbi média-veterán és az oktatási innovációk vezető szakembere Kínában, aki felismerte, hogy a hagyományos tanítás teljesen tantárgy-központú, elszakadt a valós világtól és elijeszti a diákokat. Csapatával együtt az oktatott

ismereteket a korábnál integráltabb, természetesen tanulható tudás pontokba szervezte és ellátta mindenféle forrásanyagokkal, mint például weblapokkal, dokumentum klipekkel, cikkekkel, stb. Azt remélik, hogy az Ai Ka De Mi támogatásával a tanárok könnyebben felkészülnek az órára és több időt tudnak tölteni a diákjaikkal.

Egy másik kínai, az oktatás területén tevékenykedő társadalmi vállalkozás az elmaradott vidéki területek gyerekeinek tanulásának segítésére vállalkozott.

A példák azt illusztrálják, hogy a társadalmi vállalkozások az oktatásban képesek az oktatás feltételeit új megoldásokkal javítani és olyan eszközöket ajánlani az iskoláknak, amit azok nem tudnak maguk előállítani. (Gu 2016)

A magyarországi közszolgáltató társadalmi vállalkozások

A magyarországi társadalmi vállalkozások körében végzett vizsgálataink alapján a hazai társadalmi vállalkozásokat hat típusba sorolhatjuk. Ezek:

1. közszolgáltató non-profit gazdasági társaságok,
2. üzletelő civil szervezetek,
3. foglalkoztató és többletjövedelemhez juttató társadalmi együttműködések,
4. komplex helyi fejlesztő közösségi vállalkozások,
5. társadalmi start-up vállalkozások,
6. szolidáris gazdaság kezdeményezései.

A közszolgáltatások ellátásában jellemzően, de nem kizárólagosan az első típus vállalkozásai vesznek részt. Az ehhez a típushoz tartozó vállalkozások azonban mind a korábban vagy jelenleg is az állam vagy a helyi önkormányzatok felelősségi körébe tartozó közszolgáltatások területén tevékenykednek. Ennek megfelelően normatív állami támogatásban részesülnek, de működésük finanszírozásához piaci bevételek is hozzájárulnak. Szociális és közmű szolgáltatási területeken egyaránt tevékenykedhetnek.

A típusba tartoznak például a finanszírozásukba a normatív állami támogatás mellett kereskedelmi bevételeket is bevonó, megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató non-profit szervezetek, valamint az alapítványok által működtetett idősek otthonai. Ugyanakkor Magyarországon is megtalálhatók a hulladékkezelésben, a közterületek gondozásában és a közösségi közlekedésben az államtól, vagy helyi önkormányzatoktól szerepet átvállaló non-profit társaságok. Az önkormányzati közfoglalkoztatási projektekből szociális szövetkezetté alakuló vállalkozásokat is ide sorolhatjuk.

A típusra leginkább jellemző jogi formát a nonprofit társaságok (korábban közhasznú társaságok) képviselik. Ezek a szervezetek gyakran nem csak a finanszírozás révén létrejött pénzügyi függőségen keresztül kötődnek szorosan az államhoz, vagy helyi önkormányzatokhoz, hanem a szervezetben az állam vagy a helyi önkormányzat alapítóként, tagként való szerepvállalása által is. A rendszerváltást követően a közszolgáltatások terén lejátszódott privatizáció, majd újra államosítás különös tulajdonosi struktúrákat és függőségi viszonyokat hozott létre. (Voszka 2013)

Az állam meghatározó hatása, az autonómia alacsony szintje és a részvételi döntéshozás számára csak korlátozott lehetőségeket biztosító hierarchikus szervezeti struktúra miatt ez a típus eltér az EMES által ideál tipikusnak tartott társadalmi vállalkozás értelmezéstől.

Összegzés: a közszolgáltatásokban tevékenykedő társadalmi vállalkozások néhány sajátossága

A közszolgáltatások és a társadalmi vállalkozások egyaránt bizonytalan és eltérő értelmezése ellenére is megállapítható a közszolgáltatásokban a társadalmi vállalkozások térnyerése.

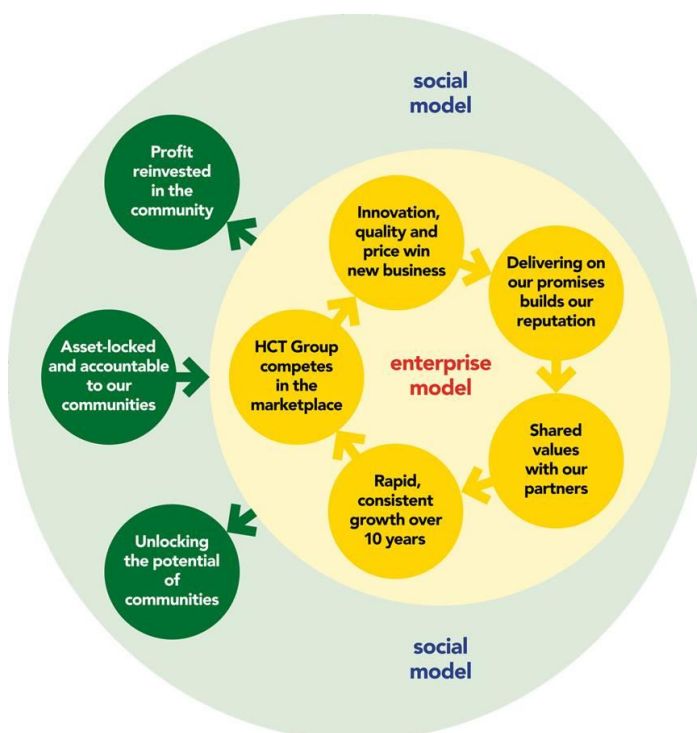
A nemzetközi és a hazai példák alapján a közszolgáltatások ellátásába bekapcsolódó társadalmi vállalkozások három sajátosságát és egyben a sikerüket meghatározó kihívást emelünk ki. Ezek:

- az üzleti és a társadalmi célok és tevékenységek összeegyeztetése,
- az állammal és/vagy helyi önkormányzatokkal való kapcsolat alakítása,
- társadalmi innováció megvalósítása.

Míg az első és a harmadik sajátosság a közszolgáltatások ellátásában résztvevő társadalmi vállalkozásokat különbözteti meg az ugyanezen a területen működő más szereplőktől, a második sajátosság a társadalmi vállalkozásokon belül jelent egy különös kihívást a közszolgáltatók számára.

Az üzleti és társadalmi célok és tevékenységek összeegyeztetése

A hatékony társadalmi vállalkozás egyben kiváló kereskedelmi vállalkozás is. A sikeres társadalmi vállalkozás modelljében az üzleti és a társadalmi alrendszer egyaránt fejlett. Erre jó példa a fentebb már megidézett HCT Csoport modellje (1.ábra). Ebben a társadalmi modell tevékenységeibe mintegy beágyazódnak az üzleti tevékenységek.

Forrás: HCT Group honlapja (<http://www.hctgroup.org>)

1.ábra: A társadalmi és az üzleti célok összekapcsolódása a HCT Csoport társadalmi vállalkozási modelljében

Az állammal és / vagy helyi önkormányzatokkal való kapcsolat alakítása

A központi vagy helyi kormányzattal való legmélyebb, a társadalmi vállalkozás határait feszegető kapcsolat a társadalmi vállalkozásban megjelenő állami / helyi önkormányzati tulajdonon keresztül jön létre. Ez a sajátos jelenség a demokrácia alacsonyabb szintjén lévő poszt-szocialista és fejlődő országokban azonosítható be, ahol az állam lebontása nem ment

végbe és a civil szereplők még mindig erőtlenek, tevékenységüket akár gyanakvással, bizalmatlansággal kezelik.

Fejlett demokráciákban az állam és a közszolgáltatásokban szerepet vállaló társadalmi vállalkozások viszonyát az állami finanszírozás kötelező elemei, a közbeszerzés és a feladatellátásra adott megbízás módja alakítja. Alapvetően ennek a két területnek a szabályozástól függ, hogy kapnak-e, és mekkora lehetőséget kapnak a társadalmi vállalkozások a közszolgáltatásokba való bekapcsolódásra. A közszolgáltatások piacára belépő társadalmi vállalkozásoknak nagyon is tisztában kell lenniük a közbeszerzések szabályaival, gyakorlatával és folyamatával (Monk 2013). A közbeszerzésekben való részvétel és a közszolgáltatási szerződések megkötése szempontjából fontos lehet, hogy:

- a megbízási szerződés és közbeszerzés nyelvében az alapvető fogalmakat úgy, mint közérték („public value”), társadalmi követelmény („social requirements”), közösségi előnyök („community benefits”) hogyan értelmezik,
- képesek-e áthidalni a politika és a szabályozás közötti szakadékokat,
- el tudják-e kerülni a közbeszerzésben a verseny túlértékelését és képesek-e a helyi kínálati piacot stimuláló és a kívánt kimeneteket elérő alternatív megközelítéseket ösztönözni,
- tudnak-e tiszta, az innovációt támogató kultúrát, jogi és politikai kereteket létrehozni a beszerzésekhez. (Monk 2013)

Társadalmi innováció megvalósítása

A társadalmi vállalkozások közszolgáltatásokban való megjelenésének és megmaradásának egyik legfőbb indoka a társadalom széles körének bevonására építő, más szereplőkhöz képest nagyobb innovációs potenciál. Az idézett példák is igazolják, hogy a civil kurázsit, a közösségek erejét, a világ jobbá tételének anyagi érdekektől mentes szándékát hasznosító társadalmi innovációk széles köre köthető a közszolgáltatásban résztvevő társadalmi vállalkozásokhoz.

A társadalmi vállalkozók beazonosítják az alulhasznosított erőforrásokat – embereket, épületeket, eszközöket – és megtalálják a módját, hogy ezeket a lefedetlen társadalmi igények kielégítésére használják. Új szolgáltatásokat és a meglévő szolgáltatások felhasználókhöz való eljuttatásának új útjait hozzák létre. (Leadbater 1997)

Irodalomjegyzék

Austin, J.E, Leonard, B., Reficco, E. & Wei-Skillern, J. (2006) Social Entrepreneurship: It's for Corporations too. In: Social Entrepreneurship, New Models of Sustainable Social Change. (ed.: Nicholls, A.) Oxford University Press, Oxford, pp. 169-80.

Defourny, J- - Nyssens, M. (2010) Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences. *Journal of Social Entrepreneurship*, (1) 1. pp 32-53.

Defourny, J. – Nyssens, M. (2012) The EMES approach of social enterprise in a comparative perspective. EMES Working Papers Series No 12/03. EMES European Research Network

Douglas, H. - Grant, S. (2014) Social entrepreneurship and enterprise: domain, dimensions, and future directions. In: Social entrepreneurship and enterprise: Concepts in context. (eds.: Douglas – Grant). TUP, Melbourne. Chapter 1.

European Commission (2011) Social Business Initiative, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels.

Gu, Y. (2016) Leading Change in Education: the Role of Social Enterprise. WISE ed.review Mar 07. <http://www.wise-qatar.org/social-enterprise-education-innovation-Yuan-Gu>

Hansmann, H. B. (1991) A nonprofit szervezetek közgazdasági elméletei. In: A harmadik szektor. Nonprofit kutatások 1. (szerk.: Kuti É. - Marschall M.) Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, pp. 29-44

HCT (2016) <http://hctgroup.org/>

Hunter, P. (ed) (2009) Social enterprise for public service: how does the third sector deliver? The Smith Institute, London

Illés M. (2000) A közszolgáltató vállalatok gazdasági szabályozása. Aula, Budapest

James, E. (1991) A nonprofit szektor elmélete nemzetközi összehasonlítások tükrében. In: A harmadik szektor. Nonprofit kutatások 1. (szerk.: Kuti É. - Marschall M.) Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, pp. 45-56.

Kerlin, J. (2009) Social Enterprise: a Global Perspective. University Press of New England, Lebanon.

Leadbeater, C. (1997) The rise of the social entrepreneur. Demos, London

Mendell, M. (2010) Reflections on the evolving landscape of social enterprise in North America. *Policy and Society* (29) 3. pp 243–256.

Monk, G. (2013) Working with the Public Sector - Busting the Myths. A guide for social enterprise and contracting public bodies. Social Enterprise, UK Second edition

Paxton, W. - Pearce, N. – Unwin, J. – Molyneux, P. (2005) The voluntary sector delivering public services - Transfer or transformation? Joseph Rowntree Foundation, York.

Ríos, A. R. (2015) Ciudad Saludable. Building Healthy Models for Cities. *ReVista Harvard Review of Latin America* (XIV) 2. pp 29-31.

Salamon, L. M. (1991) A piac kudarca, az öntevékenység kudarca és a kormány nonprofit szektorral kialakított kapcsolatai a modern jóléti államban. In: A harmadik szektor. Nonprofit kutatások 1. (szerk.: Kuti É. - Marschall M.) Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, pp. 57-70.

Scheiring G. - Boda Zs. (szerk.) (2008) Gazdálkodj okosan! A privatizáció és a közszolgáltatások politikája. Védegylet és az Új Mandátum Kiadó, Budapest.

Stiglitz, J.E. (2005) A viharos kilencvenes évek. A világ eddig legprosperálóbb tíz évének története. Napvilág Kiadó, Budapest.

Voszka É. (2013) Államosítás, privatizáció, államosítás. *Közgazdasági Szemle* (LX.) 12. pp 1289–1317.

Weisbrod, B. A. (1991) A háromszektoros gazdaságban működő öntevékeny nonprofit szektor egy elmélete felé. In: A harmadik szektor. Nonprofit kutatások 1. (szerk.: Kuti É. - Marschall M.) Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, pp. 15-28.

Welsh, G. (2014) Jibu – Franchising Water Treatment Serve2Gether Consulting Social Innovators 2014 <https://www.changemakers.com/discussions/entries/jibu-micro-franchising-water>

Yunus, M. (2010) Building Social Business. Capitalism that can serve humanity's most pressing needs. Public Affairs, New York.